

กระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าไหมมัดหมี่ ย้อมสีธรรมชาติ

The Knowledge Management Process for Local Wisdom about Organically-Dyed “Mudmee” Thai Silk

ดวงฤทัย อรรถแสง (Duangruethai Aksaeng)* ดร.วิภาวี กฤษณะภูติ (Dr.Wipawee Grisanaputi)**

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการผลิต สภาพปัญหา การอนุรักษ์ การถ่ายทอด การตลาด และการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าไหมมัดหมี่ย้อมสีธรรมชาติ โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก ผลการศึกษา พบว่า กระบวนการผลิต ได้แก่ การปลูกหม่อน การเลี้ยงไหม การเตรียมเส้นไหม และการทอ สภาพปัญหาที่พบ ได้แก่ ปัญหาด้านกระบวนการผลิต และปัญหาด้านการตลาด การอนุรักษ์ธรรมชาติ คือ การปลูกต้นไม้ทดแทนเสมอ การอนุรักษ์กระบวนการผลิต คือ การสอนกันโดยตรง การถ่ายทอดความรู้ ได้แก่ การจดจำ และปฏิบัติตาม สำหรับการตลาดนั้น ด้านผลิตภัณฑ์ พบว่า เป็นผ้าไหมย้อมสีธรรมชาติ ด้านราคา จะพิจารณาจากความยากง่ายและต้นทุนทั้งหมดในการผลิต ด้านช่องทางการจัดจำหน่าย จำหน่ายที่ทำการกลุ่ม และงานแสดงสินค้า ด้านการส่งเสริมการตลาด ประชาสัมพันธ์ผ่านทางวิทยุ อินเทอร์เน็ต และการบอกต่อ กระบวนการจัดการความรู้ ได้แก่ การสร้าง การจัดเก็บ การเผยแพร่ และการใช้ความรู้

ABSTRACT

This research aims to study the process, problems, methods of preserving, sharing, and marketing and knowledge management about organically-dyed “Mudmee” Thai Silk. In-depth interview was used as a research tool. Results were as follows: The process of making organically-dyed “Mudmee” Thai silk were including mulberry cultivation, raising silk worms, silk thread preparation and weaving. The Problems were making Thai silk and marketing. Environmental impact was mitigated by replanting vegetation used to produce dyes. The effort to preserve the production process was composed of direct teaching. Passing-on knowledge was done by memorizing and step-by-step direction. In the marketing, the product of this group was organically-dyed Thai silk. To set the price, the group considered difficulty, capital, and time required. For the distributing channel, the group sold its products at its office and fair booths. For the market promotion, the group advertised through radio, Internet and by word of mouth. The group had four steps of knowledge management were knowledge creation, knowledge storing, knowledge distribution and knowledge utilization.

คำสำคัญ : การจัดการความรู้ ผ้าไหม ย้อมสีธรรมชาติ

Key Words : Knowledge management, Silk, Organically dyed

* มหาวิทยาลัย หลักสูตรบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต วิทยาลัยบัณฑิตศึกษาการจัดการ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

** อาจารย์ กลุ่มสาขาวิชาสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

บทนำ

ผ้าไหมไทยเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบสานกันมากกว่า 3,000 ปีมาแล้ว โดยมีแหล่งผลิตสำคัญอยู่ที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และได้ขยายไปยังภาคเหนือตอนบน จนปัจจุบันได้แพร่กระจายไปทุกภูมิภาคของประเทศ ซึ่งมีความแตกต่างกันในลวดลายตามความคิดและวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น ในปัจจุบันนี้ผ้าไหมไทยเป็นที่รู้จักและนิยมของนานาประเทศ และกลายเป็นสินค้าที่สำคัญของประเทศไทย (ประวัติผ้าไหมไทย, ม.ป.ป.) ทั้งนี้เนื่องจากคุณลักษณะอันโดดเด่น 2 ประการ ของผ้าไหมไทย นั่นก็คือ การเป็นผ้าทอมือ มีความโดดเด่นอยู่ที่เนื้อผ้ามันวาวเป็นประกาย จับตากับสีสันทันที่โดดเด่นที่ตัดกันอย่างสะดุด เมื่อมองแล้วจะมีความงามเป็นประกาย มีความตรึงใจ ทำให้หลงใหลในสีสันอันงดงาม ดูภูมิฐานเมื่อใครได้สวมใส่ผ้าไหมไทย จะแสดงถึงความมีรสนิยมสูง และเมื่อได้สวมใส่ผ้าไหมแล้วทำให้เกิดความสุขและความภูมิใจ คุณสมบัติที่เบาตัวของผ้าไหม ทำให้มีความรู้สึกสบาย ผ้าไหมไทยจึงได้รับการยอมรับว่าเป็นราชินีของเส้นใยทั้งหมดที่มีอยู่ในโลกปัจจุบัน (คุณสมบัติอันมีค่าของผ้าไหมไทย, ม.ป.ป.)

ในยุคปัจจุบันการจัดการองค์การสมัยใหม่ ศักยภาพ หรือความได้เปรียบในการแข่งขันจะขึ้นอยู่กับความสามารถขององค์กรหรือกลุ่มในการสร้างและใช้สินทรัพย์ที่จับต้องไม่ได้ ในการเพิ่มคุณพาลลดต้นทุน ลดระยะเวลา ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์หรือบริการใหม่ๆ สร้างนวัตกรรมเพื่อตอบสนองความต้องการและความคาดหวังของลูกค้าได้อย่างถูกต้องและรวดเร็ว ดังนั้นจะเห็นได้ว่าความรู้เป็นสินทรัพย์ที่มีค่าที่สุดขององค์กร ยิ่งใช้มากเท่าไรก็ยิ่งมีคุณค่าเพิ่มมากขึ้นเท่านั้น เมื่อนำความรู้เข้ามาบูรณาการกับความรู้ใหม่ก็จะก่อให้เกิดความรู้ใหม่ๆ ขึ้นอีก และสามารถนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ได้มากขึ้น เป็นวงจรที่เพิ่มพูนคุณค่าได้ในตัวเองอย่างไม่สิ้นสุด ที่เรียกว่า “วงจรการเรียนรู้” และการที่องค์กรจะสร้างและรักษาความได้เปรียบในการแข่งขันได้นั้น ขึ้นกับความสามารถขององค์กรในการทำให้วงจรการเรียนรู้ที่

กล่าวข้างต้นหมุนได้รวดเร็วและต่อเนื่อง ซึ่งจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อองค์กรมีกระบวนการที่เป็นระบบในการค้นหา สร้าง รวบรวม จัดเก็บ เผยแพร่ ถ่ายทอด แบ่งปันและใช้ความรู้ กระบวนการที่ว่านี้ คือ “การจัดการความรู้ (Knowledge Management: KM)” นั่นเอง (บุญดี นงลักษณ์ ดิสพงศ์ และปรียวรรณ, 2547)

ผ้าไหมมัดหมี่ย้อมสีธรรมชาติของกลุ่มทอผ้าไหมมัดหมี่ย้อมสีธรรมชาติบ้านหนองหญ้าปล้อง ตำบลโพนเพ็ก อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น เป็นผ้าไหมที่สวยงามและมีคุณภาพจนได้รับคัดเลือกเป็นสินค้าสุดยอดหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ประเภทผลิตภัณฑ์ผ้าไหมมัดหมี่ย้อมสีธรรมชาติ ระดับ 4 ดาว ในปี พ.ศ. 2547 และได้ระดับ 5 ดาว ในปี พ.ศ. 2549 และเป็นตำบลเดียวในจังหวัดขอนแก่นที่ได้เป็นสุดยอดหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ประเภทผลิตภัณฑ์ผ้าไหมมัดหมี่ย้อมสีธรรมชาติ ระดับ 5 ดาว (หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์, 2549) ยิ่งไปกว่านั้นจากการสัมภาษณ์ผู้รู้เบื้องต้น พบว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าไหมมัดหมี่ย้อมสีธรรมชาติของบ้านหนองหญ้าปล้องเป็นภูมิปัญญาที่มีการอนุรักษ์สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน และในการผลิตผ้าไหมมัดหมี่ได้มีกระบวนการหรือขั้นตอนต่างๆ หลายขั้นตอน ทั้งได้พบปัญหาในการกระบวนการผลิต การอนุรักษ์ การสืบทอด และการเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีวิธีการที่น่าสนใจแตกต่างกันไป และยังไม่มีจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นนี้ ซึ่งการจัดการความรู้นั้นเป็นกระบวนการสร้าง การรวบรวม และการแลกเปลี่ยนความรู้อย่างเป็นระบบ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อนำไปสร้างเป็นองค์ความรู้ใหม่ และนำองค์ความรู้ใหม่ที่ได้นั้นไปใช้ประโยชน์ต่อการเสริมสร้างหรือพัฒนาองค์กรและบุคลากรให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น และ Wiig (1999) ซึ่งนับว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญคนสำคัญในด้านการจัดการความรู้ได้จำแนกกระบวนการจัดการความรู้ออกเป็น 5 ขั้นตอน โดยเริ่มต้นขั้นตอนแรกด้วยการพัฒนาความรู้ผ่านการเรียนรู้ นวัตกรรม การสร้างสรรค์ และการนำเข้ามาจากภายนอก ขั้นตอนต่อมาคือการครอบครองความรู้ รวบรวมและเก็บรักษาความรู้สำหรับใช้งาน ขั้นตอนที่สามคือ กลั่นกรอง

ความรู้ จัดรูปแบบ ปรับรูปแบบหรือรวบรวมบทความ
ฐานความรู้ให้พร้อมใช้ประโยชน์ ขั้นตอนที่สำคัญ
จัดระเบียบและกระจายความรู้ไปหน่วยปฏิบัติการ
(PoAs: Points-of-Action) ผ่านการศึกษา การฝึก
อบรม ระบบฐานความรู้อัตโนมัติ (Automated
Knowledge-Based Systems) เครือข่ายอัจฉริยะ
ปรับปรุงเทคโนโลยีและกระบวนการ และขั้นตอน
สุดท้ายคือการยืมความรู้ มาประยุกต์ใช้จนกลายมา
เป็นพื้นฐานการเรียนรู้และการสร้างนวัตกรรม

วิจัยจึงมีความสนใจจะวิจัยเรื่องกระบวนการ
จัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าไหมมัดหมี่ย้อม
สีธรรมชาติ เพื่อได้ทราบถึงกระบวนการและปัญหา
ในการผลิต ทราบวิธีการอนุรักษ์ การถ่ายทอด และ
การตลาดของผ้าไหมมัดหมี่ย้อมสีธรรมชาติ อีกทั้ง
ผลการศึกษานำไปใช้เป็นแนวทางในวางแผน
พัฒนาผลิตภัณฑ์และพัฒนาด้านการตลาดได้ และ
เป็นการอนุรักษ์ สืบทอด เผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่น
ผ้าไหมมัดหมี่ย้อมสีธรรมชาติต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษากระบวนการผลิตผ้าไหม
มัดหมี่ย้อม สีธรรมชาติ ของกลุ่มทอผ้าไหมมัดหมี่
บ้านหนองหญ้าปล้อง
2. เพื่อศึกษาสภาพปัญหาในการผลิต
ผ้าไหมมัดหมี่ย้อมสีธรรมชาติ ของกลุ่มทอผ้าไหม
มัดหมี่บ้านหนองหญ้าปล้อง
3. เพื่อศึกษาวิธีการอนุรักษ์ การถ่ายทอด
และการตลาดผ้าไหมมัดหมี่ย้อมสีธรรมชาติ ของกลุ่ม
ทอผ้าไหมมัดหมี่บ้านหนองหญ้าปล้อง
4. เพื่อศึกษาการจัดการความรู้ในกระบวนการ
ผลิต สภาพปัญหา การอนุรักษ์ การถ่ายทอด และ
การตลาด ผ้าไหมมัดหมี่ย้อมสีธรรมชาติ ของกลุ่ม
ทอผ้าไหมมัดหมี่บ้านหนองหญ้าปล้อง

วิธีการวิจัย

กลุ่มเป้าหมายและผู้ให้ข้อมูล

กลุ่มเป้าหมาย ที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ สมาชิก

กลุ่มทอผ้าไหมมัดหมี่ย้อมสีธรรมชาติบ้านหนองหญ้าปล้อง
และเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้อง ซึ่งได้แก่ เจ้าหน้าที่ศูนย์
ส่งเสริมอุตสาหกรรมภาค 5 เจ้าหน้าที่ศูนย์หม่อนไหม
เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรม
ราชินีนาถ จังหวัดขอนแก่น และผู้ซื้อเสื้อผ้าสำเร็จรูป

ผู้ให้ข้อมูล ที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ประธาน
กลุ่ม รองประธานกลุ่ม อย่างละ 1 คน และสมาชิก
18 คน สำหรับเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้อง ได้แก่ เจ้าหน้าที่
ศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรมภาค 5 2 คน และเจ้าหน้าที่
ศูนย์หม่อนไหมเฉลิมพระเกียรติฯ 3 คน ผู้ซื้อเสื้อผ้า
สำเร็จรูป จำนวน 20 คน รวมผู้ให้ข้อมูลในการศึกษา
ทั้งสิ้น 45 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล

การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ
(Qualitative Research) โดยใช้แนวทางการสัมภาษณ์
(Interview Guide) เป็นเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บ
รวบรวมข้อมูล สัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth
Interview) และการศึกษาสุนทรียสาธก (Appreciative
Inquiry) ซึ่งเป็นคำถามเกี่ยวกับ

1. กระบวนการผลิตผ้าไหมมัดหมี่ย้อมสี
ธรรมชาติ ของกลุ่มทอผ้าไหมมัดหมี่บ้านหนองหญ้าปล้อง
2. สภาพปัญหาในการผลิตผ้าไหมมัดหมี่
ย้อมสีธรรมชาติ ของกลุ่มทอผ้าไหมมัดหมี่บ้าน
หนองหญ้าปล้อง
3. วิธีการอนุรักษ์ การถ่ายทอด และการ
ตลาดผ้าไหมมัดหมี่ย้อมสีธรรมชาติ ของกลุ่มทอ
ผ้าไหมมัดหมี่บ้านหนองหญ้าปล้อง
4. การจัดการความรู้ในกระบวนการผลิต
สภาพปัญหา การอนุรักษ์ การถ่ายทอด และการตลาด
ผ้าไหมมัดหมี่ย้อมสีธรรมชาติ ของกลุ่มทอผ้าไหม
มัดหมี่บ้านหนองหญ้าปล้อง
5. การศึกษาประสบการณ์ด้านบวกของ
ลูกค้าที่มาใช้บริการร้านขายเสื้อผ้าสำเร็จรูป

นอกจากนี้ยังมีแนวทางการสังเกตและการจดบันทึก
ภาคสนามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล
อีกด้วย

การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. ได้เก็บรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) จากเอกสาร หนังสือและงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาพัฒนาเป็นกรอบแนวคิดและเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล

2. ได้เก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) หรือข้อมูลสนาม โดยการสัมภาษณ์ผู้ผลิตและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องแบบเจาะลึก (In-depth Interview) และสัมภาษณ์ประสบการณ์ที่ดีที่สุด (Appreciative Inquiry) ของผู้ซื้อเสื้อผ้าสำเร็จรูป

3. ระยะเวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้เก็บรวบรวมข้อมูลระหว่างเดือนตุลาคม 2550 - เดือนมิถุนายน 2551

การสร้างเครื่องมือ

1. ศึกษาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี หลักการงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าไหมมัดหมี่ย้อมสีธรรมชาติ และการตลาด

2. นำข้อมูลที่ได้จากการสังเคราะห์วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องมาเป็นกรอบแนวคิดในงานวิจัย

3. สร้างแนวทางการสัมภาษณ์และแนวทางการสังเกตเป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูลในเชิงคุณภาพจากผู้ผลิต

4. นำเครื่องมือต่างๆ ที่ใช้ในการเก็บข้อมูลไปปรึกษาอาจารย์ที่ปรึกษา เพื่อตรวจสอบความสมบูรณ์และความถูกต้อง

5. ปรับปรุงเครื่องมือต่างๆ ตามคำแนะนำของอาจารย์ที่ปรึกษาแล้วจึงนำไปใช้เก็บรวบรวมข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล

ได้วิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นขณะสัมภาษณ์และวิเคราะห์ข้อมูลหาข้อสรุป เมื่อได้ข้อมูลมาทั้งหมดแล้ว พร้อมทั้งข้อมูลจากการบันทึกจากการสังเกตแบบมี ส่วนร่วม คือ การมีส่วนร่วมในกระบวนการผลิตผ้าไหมมัดหมี่ย้อมสีธรรมชาติในบางขั้นตอน และการสังเกตไม่มีส่วนร่วม เพื่อนำมาวิเคราะห์สรุปโดยใช้วิธีวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Analytical Descriptive Method) และได้เสนอรายงานต่อไป

ผลการวิจัยและอภิปรายผล

จากการศึกษาพบว่ากลุ่มทอผ้าไหมมัดหมี่ย้อมสีธรรมชาติบ้านหนองหญ้าปล้องนั้นมีกระบวนการผลิตผ้าไหมมัดหมี่ย้อมสีธรรมชาติ 4 ขั้นตอนด้วยกัน คือ 1) การปลูกหม่อน 2) การเลี้ยงไหม 3) การเตรียมเส้นไหม 4) การทอ ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับงานวิจัยอื่นๆ นั้นก็พบว่ามักจะมุ่งเน้นศึกษาเจาะลึกลงไปในแต่ละขั้นตอนนั้นๆ เช่น ทรงพันธ์ (2534) และ จรรย์ (2545) ที่ได้มุ่งศึกษาถึงการปลูกหม่อนและการเลี้ยงไหมเท่านั้น ศิริธัญญา และเปรมวดี (2545) ศิริ (2544) รวมทั้ง พูลทรัพย์ วารุณี และสุชาดา (2542) ได้มุ่งเน้นไปที่กระบวนการย้อมสีธรรมชาติ

จากการวิเคราะห์ข้อมูลได้พบประเด็นที่น่าสนใจ คือ

1. การปลูกหม่อน ในกระบวนการปลูกหม่อนมีการคัดเลือกพันธุ์หม่อนที่ใช้ในการปลูกเพื่อนำไปเลี้ยงไหมซึ่งพบว่าพันธุ์หม่อนที่เลือกปลูกนั้นคือ พันธุ์บุรีรัมย์ 60 เพราะเป็นพันธุ์ที่ใบมีขนาดใหญ่ มีสารอาหารหลายชนิด แตกกิ่งเร็ว ลำต้นตรง และไม่ค่อยเป็นโรค เมื่อต้นหม่อนมีอายุ 3-4 เดือนจะสามารถเก็บใบนำไปเลี้ยงไหมได้ นอกจากนี้ควรตัดแต่งต้นหม่อนทุกปีโดยจะทำการตัดต่ำให้เหลือตอสูงกว่าพื้นดินประมาณ 40 เซนติเมตร ปีละครั้งในช่วงต้นฤดูฝน ซึ่งจะเลือกตัดเฉพาะต้นหม่อนที่มีความสมบูรณ์และแข็งแรงเท่านั้น การดูแลรักษาต้นหม่อนจะใส่ปุ๋ยยูเรียที่โคนต้นพันธุ์เฉพาะตอนปลูกครั้งแรก หลังจากนั้นใส่ปุ๋ยคอกและปุ๋ยมูลไหม เพื่อบำรุงให้ใบหม่อนสวยงาม และกำจัดวัชพืชเป็นประจำ สอดคล้องกับผลงานวิจัยของ จรรย์ (2545) ในประเด็นการคัดเลือกพันธุ์หม่อนของเกษตรกรที่ได้พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่เลือกปลูกหม่อนพันธุ์บุรีรัมย์ 60 นอกจากนี้ยังได้เลือกปลูกพันธุ์นครราชสีมา 60 และ พันธุ์คุณไผ่ด้วย ซึ่งแตกต่างจากผลงานวิจัยของ ทรงพันธ์ (2534) ในประเด็นอายุของต้นหม่อนที่สามารถเก็บใบนำไปเลี้ยงไหมได้นั้นควรมีอายุ 1 ปี

2. การเลี้ยงไหม ในการเลี้ยงไหมนั้นพันธุ์ไหมที่เลี้ยง ได้แก่ พันธุ์นางน้อย พันธุ์ดอกบัว และ พันธุ์ดอกคูณ เพราะเป็นพันธุ์ที่เลี้ยงง่ายและสามารถ

เลี้ยงได้ตลอดทั้งปี ลักษณะของโรงเลี้ยงไหมที่ตึ้นนั้น ควรมีอากาศถ่ายเทสะดวก สะอาด และมีมุ้งลวด เพื่อ ป้องกันโรคหรือแมลง ขณะเลี้ยงไหมต้องรักษาความ สะอาดอย่างเคร่งครัดโดยการล้างมือทั้งก่อนและ หลังเลี้ยงไหม และทำความสะอาดอุปกรณ์ต่างๆ ทุกครั้งหลังจากใช้แล้ว เพื่อป้องกันไม่ให้เชื้อโรคเข้าไป ในโรงเลี้ยงไหม ในการเลี้ยงไหมนั้นได้แบ่งไหมออกเป็น 5 วัย คือ ไหมวัยอ่อน ได้แก่ ไหมวัยที่ 1-3 และ ไหมวัยแก่ ได้แก่ ไหมวัยที่ 4-5 ซึ่งในแต่ละวัยนั้น จะมีวิธีการเลือกเก็บใบหม่อนมาเลี้ยงที่แตกต่างกัน ออกไป คือ ไหมอ่อนวัยที่ 1 จะเก็บใบหม่อนใบอ่อน ใบที่ 1 หรือ 2 นับจากยอดของต้นหม่อน ไหมอ่อนวัยที่ 2 จะเก็บใบอ่อนใบที่ 3 หรือ 4 นับจากยอดของต้น หม่อน ไหมอ่อนวัยที่ 3 จะเก็บใบอ่อนใบที่ 5 หรือ 6 นับจากยอดของต้นหม่อน และไหมแก่วัยที่ 4-5 จะเก็บใบหม่อนที่ต่ำลงมามาก โดยไหมอ่อนวัยที่ 1-3 จะหั่นใบหม่อนให้เป็นเส้นๆ ขนาดเล็ก แต่ไหมแก่วัย ที่ 4-5 จะหั่นเป็นเส้นใหญ่ขึ้นเรื่อยๆ สำหรับการให้อาหารนั้นไหมวัยอ่อนจะให้อาหารวันละ 2 ครั้ง คือ เช้าและ เย็น ส่วนไหมวัยแก่จะให้อาหารวันละ 4 ครั้ง คือ เช้า กลางวัน เย็น และก่อนนอน และก่อนให้อาหาร ทุกครั้งต้องสังเกตดูลักษณะของตัวไหมว่ามีความ ผิดปกติหรือไม่ ถ้าพบตัวไหมที่มีลักษณะผิดปกติให้ เก็บทิ้งในภาชนะที่มีฝาปิดมิดชิด และถ้าตัวไหมมีการ เจริญเติบโตที่ไม่สม่ำเสมอต้องทำการแยกตัวไหม ออกจากกัน โดยให้ตัวไหมที่มีการเจริญเติบโตเท่าๆ กันอยู่รวมกัน เพื่อให้การเลี้ยงไหมมีประสิทธิภาพ และมีความสมบูรณ์แข็งแรง ซึ่งสอดคล้องกับผลงาน วิจัยของ จรรย์ (2545) ในประเด็นการเก็บคัดเลือก ตัวไหมที่ผิดปกติออกทุกวันแล้วนำไปทำลาย การกำจัด แมลงวันลายทันทีที่พบในห้องเลี้ยง และการหั่นใบ หม่อนอ่อนให้มีขนาดที่เหมาะสมกับวัยของไหม ประเด็นที่แตกต่างคือการให้อาหารไหมวัยอ่อนวันละ 3 ครั้ง คือ เช้า กลางวัน เย็น นอกจากนี้ทรงพันธ์ (2534) ได้ค้นพบประเด็นที่น่าสนใจเพิ่มเติม คือ หลักสำคัญในการเลี้ยงไหม ซึ่งได้แก่ สถานที่ในการ เลี้ยงไหมห้ามสูบบุหรี่และยาสูบเป็นอันขาด เพราะ

ควันจะเป็นอันตรายต่อตัวไหม และสถานที่เลี้ยงไหม ควรห่างจากครัวไฟ เพราะควันไฟและกลิ่นต่างๆ เป็น อันตรายต่อตัวไหม รวมไปถึงการไม่พ่นยากำจัดแมลง ในสถานที่เลี้ยงไหมเป็นอันขาด

3. กระบวนการเตรียมเส้นไหมและการ ย้อมสีธรรมชาติ

3.1 กระบวนการเตรียมเส้นไหมออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ 1) การเตรียมไหมเส้นพุ่ง ประกอบด้วยขั้นตอน การสาวไหม การเหล่งไหม การดองไหม การกวักไหม การค่น การมัดหมี การโอบหมี การย้อมสีธรรมชาติ และการปั่นหลอด 2) การเตรียมไหมเส้นยืน ประกอบด้วยขั้นตอน การค่น การย้อมสีธรรมชาติ การสับหูก และการพันหูก

3.2 การย้อมสีธรรมชาติ เป็นกระบวนการ นำวัตถุดิบจากธรรมชาติมาผ่านขั้นตอนต่างๆ ให้ได้น้ำสีเพื่อนำมาย้อมเส้นไหม โดยปกติแล้วน้ำสีที่ ได้จากธรรมชาติจะไม่สามารถนำมาย้อมเส้นไหมได้ ทันที เพราะสีจะไม่ติดเส้นไหม จึงต้องใช้สารติดสี เพื่อช่วยให้ย้อมสีติดเส้นไหมและสีไม่ตก ซึ่งสารติดสี ที่ใช้ในการย้อมสีธรรมชาตินั้น ได้แก่ จุนสี น้ำส้มสายชู มะขามเปียก ปูนขาว สารส้ม และโคลน

กระบวนการย้อมสีธรรมชาติ มีรายละเอียด ดังนี้

1) เตรียมเส้นไหมเพื่อนำไปย้อม โดยนำ เส้นไหมไปแช่น้ำประมาณ 10-15 นาที เพื่อให้ให้น้ำซึม เข้าเส้นไหม เมื่อนำเส้นไหมไปย้อมจะทำให้สีซึม เข้าเส้นไหมได้อย่างสม่ำเสมอ จากนั้นนำเส้นไหม ไปกระตุกเพื่อให้เส้นไหมเรียงเส้นไม่หงิกงอ

2) เตรียมน้ำสี เพื่อใช้ในการย้อมสี ธรรมชาติ มีรายละเอียด ดังนี้

สีเหลืองทองจากดอกดาวเรือง

ต้มดอกดาวเรือง 10 กิโลกรัม ใส่ น้ำ 40 ลิตร เป็นเวลา 1 ชั่วโมง จากนั้นก็กรองเอาแต่น้ำสี แล้วทิ้งไว้ 1 คืน ใส่สารส้มบดละเอียด 1 ชีด ลงในน้ำสี 20 ลิตร สีเขียวจากเปลือกมะม่วง

ต้มเปลือกมะม่วงสด 20 กิโลกรัม ใส่ น้ำ 40 ลิตร เป็นเวลา 1 ชั่วโมง จากนั้นก็กรองเอาแต่น้ำสี

แล้วทิ้งไว้ 1 คืน เติมน้ำขึ้น 1 ขอนโต้ะลงในน้ำสคนให้เข้ากัน พักไว้ประมาณ 5 นาที

สีแดงเข้มจากลูกหม่อน

หมักลูกหม่อนในอัตราส่วนลูกหม่อน 20 กิโลกรัมต่อน้ำ 20 ลิตร เป็นเวลา 2 สัปดาห์ หลังจากนั้นกรองเอากากของลูกหม่อนออกด้วยมุ้งเขียวให้เหลือเฉพาะน้ำสี ซึ่งน้ำสีนี้สามารถเก็บไว้ได้ประมาณ 2 ปี อุณหภูมิ 20 ลิตร

สีเขียวอ่อนจากข่อยบ้าน

ต้มน้ำใส่ใบข่อยสด ในอัตราส่วนใบข่อยสด 15 กิโลกรัมต่อน้ำ 30 ลิตร เป็นเวลา 1 ชั่วโมง จากนั้นกรองให้เหลือเฉพาะน้ำสีและทิ้งไว้ 1 คืน เติมน้ำขึ้น 1 ขอนโต้ะลงในน้ำสคนให้เข้ากัน พักไว้ประมาณ 5 นาที

สีน้ำตาลเข้มจากเปลือกประดู่ป่า

ต้มน้ำ 30 ลิตร ใส่เปลือกทุ้แห้ง 3 กิโลกรัม เป็นเวลา 1 ชั่วโมง จากนั้นกรองให้เหลือเฉพาะน้ำสีและทิ้งไว้ 1 คืน เติมน้ำขึ้นลงในน้ำสคนให้เข้ากัน พักไว้ประมาณ 5 นาที

สีเขียวจากใบแก้ว

ต้มน้ำ 40 ลิตร ใส่ใบแก้วสด 20 กิโลกรัม เป็นเวลา 1 ชั่วโมง จากนั้นกรองให้เหลือเฉพาะน้ำสีและทิ้งไว้ 1 คืน เติมน้ำขึ้นลงในน้ำสคนให้เข้ากัน พักไว้ประมาณ 5 นาที

สีส้มจากดอกทองกวาว

ต้มน้ำ 20 ลิตร ใส่ดอกทองกวาว 5 กิโลกรัม เป็นเวลา 1 ชั่วโมง จากนั้นกรองให้เหลือเฉพาะน้ำสีและทิ้งไว้ 1 คืน เติมน้ำส้มสายชู 1 ขอนโต้ะ และปูน 1 ชีด ลงในน้ำสี 10 ลิตร คนให้เข้ากัน พักไว้ประมาณ 5 นาที

สีม่วงจากดอกอัญชัน

ต้มน้ำ 10 ลิตร ใส่ดอกอัญชัน 3 กิโลกรัม เป็นเวลา 1 ชั่วโมง จากนั้นกรองให้เหลือเฉพาะน้ำสีและทิ้งให้เย็น เติมน้ำส้มสายชู 1 ขอนโต้ะ ลงในน้ำสี 10 ลิตร คนให้เข้ากัน พักไว้ประมาณ 5 นาที

สีดำจากมะเกลือ

นำผลมะเกลือบดละเอียด 6 กิโลกรัม ใส่ลงไปในน้ำ 12 ลิตร หมักทิ้งไว้ 1 คืน จากนั้นกรองให้เหลือเฉพาะน้ำสี

สีแดงเลือดหมูจากครั่ง

นำครั่งมาล้างให้สะอาด เพื่อกำจัดฝุ่นละออง และเศษผงที่ติดมากับครั่ง จากนั้นนำครั่งไปทุบและแช่น้ำผสมแอลกอฮอล์ นาน 20-30 นาที เพื่อละลาย และกำจัดส่วนที่เป็นสีเหลืองออกไป จากนั้นล้างด้วยน้ำสะอาด นำครั่ง 4 กิโลกรัมใส่ในน้ำอุ่น 20 ลิตร จากนั้นกรองให้เหลือเฉพาะน้ำสี

3) การย้อมสีธรรมชาติ

3.1) นำเส้นไหมที่ฟอกแล้ว 1 กิโลกรัม แบ่งใส่ห่อๆ ละเท่าๆ กันไปแช่น้ำสีกลับเส้นไหมให้เปียกและขยำให้เข้ากัน ประมาณ 15 นาที จากนั้นเอาไปต้มให้อุ่นไม่ควรให้น้ำย้อมร้อนเกินไปเป็นเวลา 1 ชั่วโมง ยกเว้นสีม่วงจากดอกอัญชันใช้เวลา 30 นาที พร้อมทั้งหมุนกลับเส้นไหมทุกๆ 5 นาที เมื่อครบ 1 ชั่วโมง ให้ยกเส้นไหมขึ้นจากน้ำย้อม ล้างน้ำสะอาด 1-3 ครั้ง หรือจนน้ำเป็นสีใส โดยจะใช้น้ำประปาในการล้างเส้นไหม ยกเว้นสีแดงเข้มจากลูกหม่อนต้องใช้สีน้ำฝนในการล้างเส้นไหม เพราะถ้าใช้น้ำประปาหรือน้ำบาดาล เส้นไหมจะเปลี่ยนเป็นสีอื่นทันทีเนื่องจากในน้ำประปาหรือน้ำบาดาลจะมีคลอรีนสนิมหรือหินปูน

สำหรับการย้อมสีดำจากมะเกลือ และสีแดงจากครั่งนั้นจะมีขั้นตอนที่แตกต่างจากสีอื่นๆ นั่นคือ

การย้อมสีดำจากมะเกลือ ให้นำเส้นไหมที่ฟอกแล้ว 1 กิโลกรัม แบ่งใส่ห่อๆ ละเท่าๆ กัน ลงไปแช่น้ำสีกลับเส้นไหมให้เปียก และขยำให้เข้ากัน ประมาณ 15 นาที จากนั้นหมักทิ้งไว้ประมาณ 1 ชั่วโมง นำโคลนสีดำที่อยู่ในถุงนา ห้วย หรือบึง มากรองเอาเศษหญ้าหรือกิ่งไม้ออกให้เหลือแต่ดินโคลนที่เป็นสีดำ 6 ลิตร ผสมน้ำ 12 ลิตรให้เป็นเนื้อเดียวกัน หลังจากนั้นนำเส้นไหมที่หมักน้ำสีมะเกลือแล้วมาหมักน้ำโคลนเป็นเวลา 1 คืน หรือ 12 ชั่วโมง เมื่อครบ 1 คืน หรือ

12 ชั่วโมง นำมาล้างน้ำประมาณ 8-10 ครั้ง หรือจนน้ำเป็นสีใส

การย้อมสีแดงเลือดหมูจากครั้ง ให้นำเส้นไหมที่ฟอกแล้ว 1 กิโลกรัม แบ่งใส่ห่อๆ ละเท่าๆ กันลงไปแช่ในน้ำ 10 ลิตร ที่ผสมน้ำมะขามเปียก 1 กิโลกรัมและสารส้ม 1 ชีด จากนั้นนำไปต้มให้มีอุณหภูมิประมาณ 70-80 องศาเซลเซียส 30 นาที แล้วล้างด้วยน้ำสะอาด ขั้นตอนต่อมาอุ่นน้ำสี 20 ลิตร ให้มีอุณหภูมิประมาณ 70-80 องศาเซลเซียส นำเส้นไหมไปแช่ในน้ำสีพร้อมทั้งหมักกลับเส้นไหมทุกๆ 5 นาที เป็นเวลา 1 ชั่วโมง เมื่อครบ 1 ชั่วโมง ให้ยกเส้นไหมขึ้นจากน้ำย้อม ล้างด้วยน้ำสะอาด 1-3 ครั้ง หรือจนน้ำเป็นสีใส

3.2) หลังจากนั้นนำเส้นไหมเข้าเครื่องปั่นให้หมด เพราะการปั่นให้หมดจะช่วยกระตุ้นเส้นไหมได้ง่ายขึ้น หลังจากนั้นนำเส้นไหมมากระตุก เพื่อให้เส้นไหมเรียงเส้นและเหยียดตรง แล้วเอาไปตากให้แห้ง การกระตุกเส้นไหมเป็นสิ่งที่สำคัญต่อการทอ เพราะถ้าเส้นหยิกงอ การทอหรือปั่นใส่กระสวยจะทำได้ยาก

4. การทอผ้า กระบวนการทอขั้นแรกต้องเหยียบคาบเหยียบ เพื่อให้ตะกอแยกไหมเส้นยืนออกจากกันเป็นชุดๆ จากนั้นสอดกระสวยพุ่งผ่านช่องว่างระหว่างตะกอ ใช้มือดึงฟืมตีกระทบด้ายพุ่งที่สอดเข้ามาในเครือไหมเส้นยืน เพื่อให้ด้ายพุ่งแน่น และเหยียบคันเหยียบอีกครั้งซึ่งเป็นคันเหยียบคนละอันที่เหยียบก่อนหน้านี้ เพื่อสลับตะกออีกชุดขึ้นมาสอดกระสวยพุ่งผ่านช่องว่างระหว่างตะกอกลับมาทางเดิม และใช้ฟืมกระทบด้ายพุ่งให้แน่นติดกัน ทำเช่นนี้สลับกันไปเรื่อยๆ เมื่อทอผ้าจนได้ความยาวของผืนผ้าประมาณหนึ่ง ต้องม้วนผ้าที่ทอเสร็จแล้วไว้ในไม้แกนม้วนผ้า และผ่อนเส้นไหมจากแผ่นไม้กระดานที่พันไหมเส้นยืนออกมา ปรับระดับความตึงให้พอเหมาะ ทำเช่นนี้ไปเรื่อยๆ เมื่อทอจนเสร็จจะได้ผ้าไหมที่มีลวดลายสวยงามตามที่มีดหมี่ไว้

5. ปัญหาในการผลิตผ้าไหมของกลุ่มทอผ้าไหมมัดหมี่ย้อมสีธรรมชาติบ้านหนองหญ้าปล้อง

จากการได้สัมภาษณ์เจาะลึก พบว่า ได้แบ่งปัญหาออกเป็น 2 ด้าน คือ ปัญหาด้านกระบวนการผลิต และปัญหาด้านการตลาด ซึ่งในแต่ละด้านนั้นได้เรียงลำดับจากปัญหาที่มีความสำคัญมากที่สุดไปหาน้อยที่สุดดังนี้

5.1 ปัญหาด้านกระบวนการผลิตได้แก่ ปัญหาการย้อมสีธรรมชาติในแต่ละครั้งจะได้สีไม่เหมือนเดิม แม้ว่าจะเป็นวัตถุดิบที่มาจากต้นไม้หรือดอกไม้ชนิดเดียวกัน สีที่ได้จะเป็นสีที่มีความใกล้เคียงกันเท่านั้น ปัญหาต่อมา คือ ปัญหาจำนวนสีธรรมชาติที่ย้อมได้มีน้อย ทำให้ขาดความหลากหลายของสีผ้าไหม เนื่องจากมีข้อจำกัดด้านวัตถุดิบทางธรรมชาติที่สามารถให้สีได้เพียงไม่กี่สีเท่านั้น ซึ่งสอดคล้องกับผลงานวิจัยของวิภาวี อภิชาติ และวาสนา (2549) พบว่า การย้อมสีธรรมชาติมีหลายขั้นตอนและยุ่งยาก นอกจากนี้ได้พบปัญหาที่มีความแตกต่างกัน เช่น จากผลงานวิจัยของทวีศักดิ์ (2545) ที่พบว่า มีปัญหาแหล่งน้ำที่ใช้ในการฟอกย้อม การเลือกใช้สีมาย้อมเส้นไหม และการย้อมไม่ติดสีต้องมีการย้อมซ้ำ และจันทน์ (2546) ได้พบปัญหาเส้นไหมมีรอยต่างในการฟอกย้อม นอกจากนี้ปัญหาที่พบต่อมา คือ ปัญหาขาดแคลนวัตถุดิบที่ใช้ในการย้อมสีธรรมชาติ เพราะวัตถุดิบที่นำมาใช้ในการย้อมสีนั้นไม่ได้มีทุกฤดู ทำให้บางสีย้อมได้เพียงบางฤดูเท่านั้น สอดคล้องกับผลงานวิจัยของวิภาวี อภิชาติ และวาสนา (2549) พบว่า มีปัญหาการผลิตบางช่วงขาดแคลนวัตถุดิบ ซึ่งแตกต่างกับผลงานวิจัยของ สรัญญา (2544) และทวีศักดิ์ (2545) ที่พบปัญหาขาดแคลนวัตถุดิบและอุปกรณ์ในการทอผ้าไหม ปัญหาที่พบต่อมา คือ ปัญหาขาดแคลนแรงงานในการสาวไหม เนื่องจากการเลี้ยงไหมจำนวนมาก เมื่อถึงเวลาไหมสุกพร้อมสาวได้นั้น บางครั้งแรงงานที่มีอยู่ไม่เพียงพอทำให้สาวไหมได้ไม่ทัน ซึ่งมีความสอดคล้องกับผลงานวิจัยของทวีศักดิ์ (2545) ที่พบปัญหาขาดแคลนแรงงานในการสาวไหม แตกต่างจากการศึกษาของ ศิวพร (2548) พบปัญหาขาดแคลนแรงงานในกระบวนการทอผ้า นอกจากนี้ยังพบปัญหาดูฝน ซึ่งเมื่อถึงฤดูนี้จะทำให้เกิดปัญหา

ต่างๆ ตามมาได้แก่ ปัญหาตัวไหมเป็นโรคร่ายในฤดูฝน เพราะฤดูฝนนี้อุณหภูมิและความชื้นค่อนข้างแปรปรวน ทำให้ไหมมีความเสี่ยงต่อการเป็นโรคสูงมาก จึงต้องให้การดูแลเป็นพิเศษในฤดูนี้ ปัญหาสาวไหมไม่ได้คุณภาพในฤดูฝน และปัญหาทอผ้าไหมลำบากในฤดูฝน เพราะเส้นไหมเหนียว ปัญหาสุดท้ายด้านกระบวนการผลิตที่พบคือ ปัญหาผู้ผลิตส่วนมากเป็นผู้สูงอายุ มีสายตาไม่ค่อยดี ทำให้เป็นอุปสรรคต่อกระบวนการผลิตผ้าไหม ซึ่งสอดคล้องกับผลงานวิจัยของ จันทน์ (2546) ที่พบว่าผู้ทอส่วนใหญ่เป็นผู้มีอายุมาก ทำให้มีปัญหาด้านสายตา

5.2 ปัญหาด้านการตลาด ได้แก่ ปัญหาต้นทุนในการผลิตสูง และปัญหาขาดการออกแบบบรรจุภัณฑ์ให้สวยงามหรือดึงดูดใจ แต่จากการศึกษาผลงานวิจัยของ จันทน์ (2546) และจิราลักษณ์ (2546) ได้ค้นพบปัญหาที่แตกต่างคือ ปัญหาผลผลิตหรือผลิตภัณฑ์มีคุณภาพต่ำ ไม่ได้คุณภาพ และไม่เป็นที่ต้องการของตลาด นอกจากนี้วิภาวี อภิชาติ และวาสนา (2549) ได้พบปัญหาขาดความรู้เรื่องการออกแบบลวดลายและสีสันทัน ประการสำคัญยังขาดความรู้เรื่องการจดสิทธิบัตรของผลิตภัณฑ์ ปัญหาด้านการตลาดที่พบต่อมา คือ ปัญหากิจกรรมการส่งเสริมการตลาดมีน้อย ทำให้ขาดสิ่งเร้าใจในการกระตุ้นให้ผู้บริโภคเกิดความอยากซื้อสินค้ามากขึ้นหรือดีขึ้น ซึ่งแตกต่างจากผลงานวิจัยของ สรัญญา (2544) จันทน์ (2546) วิภาวี อภิชาติ และวาสนา (2549) (2549) และ พัฒนภครพร (2551) ที่พบปัญหาเกี่ยวกับการประชาสัมพันธ์ที่ยังไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควรไม่ทั่วถึง และไม่ต่อเนื่อง ทำให้ไม่เป็นที่รู้จักผลิตภัณฑ์อย่างแพร่หลาย และการประชาสัมพันธ์ให้ผู้บริโภคได้รับทราบถึงการจัดงานแสดงสินค้ามีน้อย

6. การอนุรักษ์ของกลุ่มทอผ้าไหมมัดหมี่ย้อมสีธรรมชาติบ้านหนองหญ้าปล้อง แบ่งออกเป็น 2 ด้าน ได้แก่

6.1 การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ การปลูกต้นไม้ทดแทนเป็นประจำ การคำนึงถึงการเลือกใช้ส่วนต่างๆ ของต้นไม้มาเป็นวัตถุดิบใน

การย้อมสีธรรมชาติ รวมไปถึงการนำน้ำสีที่เหลือจากการย้อมครั้งแรกมาใช้ซ้ำอีก เพราะเส้นไหมที่นำไปย้อมครั้งแรกไม่สามารถดูดน้ำสีได้หมด จึงนำกลับมาใช้ย้อมไหมอีกครั้ง การย้อมวิธีนี้เป็นการใช้ประโยชน์จากวัตถุดิบที่มีอย่างสูงสุด และเป็นการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของพูลทรัพย์ วารุณี และสุชาติ (2542) ที่ได้พบว่า การย้อมสีสามารถอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างเกื้อกูลไม่ทำลาย ซึ่งผู้ย้อมจะต้องรู้จักการย้อมสีธรรมชาติอย่างยั่งยืน อันมีแนวทางในการปฏิบัติ ได้แก่ การเลือกใช้วัตถุดิบ การปลูกทดแทน และการนำกลับไปใช้ซ้ำ และได้พบประเด็นที่แตกต่างเพิ่มเติมในการดูแลรักษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คือ มีการนำวัตถุดิบทางธรรมชาติที่เหลือไปใช้ประโยชน์อย่างอื่น การบำบัดน้ำเสีย และการประหยัดพลังงาน

6.2 การอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ การสอนลูกหลานโดยตรง การเปิดศูนย์การเรียนรู้ ผ้าไหมมัดหมี่ย้อมสีธรรมชาติ ณ ที่ทำการกลุ่ม การเปิดบริการบ้านพักแบบโฮมสเตย์ เพื่อให้นักท่องเที่ยวหรือผู้ที่สนใจเข้ามาเรียนรู้วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของหมู่บ้านหนองหญ้าปล้อง และกระบวนการผลิตผ้าไหมมัดหมี่ย้อมสีธรรมชาติ การนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นการย้อมสีธรรมชาติไปสอนในโรงเรียนหนองหญ้าปล้องวิทยา และการนำขั้นตอนกระบวนการผลิตผ้าไหมของกลุ่มไปจัดแสดงในงานประเพณีของอำเภอมัญจาคีรี เพื่อให้ผู้ที่สนใจเข้ามาศึกษาเรียนรู้เป็นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่สืบไป

7. การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของกลุ่มทอผ้าไหมมัดหมี่ย้อมสีธรรมชาติบ้านหนองหญ้าปล้องพบว่า ได้รับการถ่ายทอดความรู้มาจากบรรพบุรุษโดยวิธีการธรรมชาติ ได้แก่ การเห็น จดจำ และปฏิบัติตาม และโดยการสอนหรือทำให้อูบข้างขั้นตอนซึ่งสอดคล้องกับผลจากวิจัยของวิทยา (2543) ทวีศักดิ์ (2545) และประการ (2545) ที่ได้พบว่า การทอผ้าไหมแบบประณีตเป็นลวดลายโบราณนั้นมีการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ซึ่งผู้มีบทบาทหลักการ

ถ่ายทอดความรู้ คือ สถาบันครอบครัว ได้แก่ แม่ ย่า ยาย ป้า น้า และอาที่เป็นผู้หญิง

นอกจากนี้ยังได้พบประเด็นที่น่าสนใจอีก นั่นคือ การถ่ายทอดความรู้ที่ผู้ถ่ายทอดจะพิจารณาถึงอารมณ์และจิตใจของผู้รับการถ่ายทอดร่วมด้วยว่า มีความพร้อมที่จะเรียนรู้หรือยัง และนอกจากการได้รับการถ่ายทอดความรู้จากบรรพบุรุษแล้วนั้นยังได้รับการถ่ายทอดความรู้จากการพูดคุยแลกเปลี่ยนความรู้กันเองภายในกลุ่ม ซึ่งสอดคล้องกับผลงานวิจัยของชุดิมา (2549) ที่ได้พบว่า มีการถ่ายทอดความรู้ให้แก่สมาชิกของกลุ่มธุรกิจชุมชนโดยการบอกกล่าวและการอบรมด้วย ซึ่งความรู้เหล่านี้จะถ่ายทอดให้แก่รุ่นลูกรุ่นหลานและบุคคลที่สนใจเข้ามาศึกษาเรียนรู้ต่อไป

8. การตลาดของกลุ่มทอผ้าไหมมัดหมี่ ย้อมสีธรรมชาติบ้านหนองหญ้าปล้องนั้น พบว่า

ด้านผลิตภัณฑ์ ลักษณะเด่น คือ ผ้าไหมที่ย้อมสีธรรมชาติ ชักแล้วสีไม่ตก ทอด้วยมือ เป็นผ้าไหมแท้ทั้งเส้นพุ่งและเส้นยืน และได้รับคัดเลือกเป็นสินค้าสุดยอดหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ประเภทผลิตภัณฑ์ผ้าไหมมัดหมี่ย้อมสีธรรมชาติ ระดับ 5 ดาว นอกจากนี้กลุ่มได้มีการแปรรูปผ้าไหมเป็นชุดผ้าไหมสำเร็จรูปทั้งของบุรุษและสตรี อีกทั้งยังมีแนวคิดที่จะนำผ้าไหมมาแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ชนิดต่างๆ ในอนาคต เพื่อสร้างความหลากหลายของผลิตภัณฑ์ และตอบสนองความต้องการของลูกค้าให้มากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับผลงานวิจัยของของสร้อยญา (2544) ที่พบว่าควรให้ความสำคัญกับการมุ่งพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ให้ทันสมัยและเป็นที่ต้องการของตลาดและจันทน์ (2546) ที่พบว่าผลิตภัณฑ์ควรมีความหลากหลาย

ด้านราคา พบว่า มีการกำหนดราคาขายโดยประธานกลุ่ม โดยจะพิจารณาจากราคาตามความต้องการตลาด เพื่อเปรียบเทียบกับคู่แข่ง นอกจากนี้ จะพิจารณาความยากง่ายของงาน ลวดลาย สี วิธีการทอ และคุณภาพของเส้นไหม รวมไปถึงระยะเวลาและต้นทุนที่ใช้ในการผลิตทั้งหมด ซึ่งสอดคล้องกับผล

งานวิจัยของจันทน์ (2546) และอาณัติ (2549) พบว่า การตั้งราคาจะคำนึงถึงคุณภาพของเส้นไหม ลวดลาย สี สัน และกรรมวิธีการทอ ทั้งนี้เป็นเพราะคุณภาพของผ้าไหมแต่ละชนิดไม่เท่ากัน ลวดลายหลากหลายรูปแบบ ซึ่งมีความยากง่ายในการผลิตไม่เท่ากัน ทำให้การตั้งราคาต้องพิจารณาถึงคุณภาพของเส้นไหม ลวดลาย สี สัน กรรมวิธีการทอ และราคาตามตลาดทั่วไปร่วมด้วย นอกจากนี้มีประเด็นที่แตกต่างจากผลการวิจัยของ สร้อยญา (2544) ได้ค้นพบว่ามีการกำหนดราคาโดยประเมินจากต้นทุนการผลิตบวกกำไรประมาณ 10%

ด้านช่องทางการจัดจำหน่าย พบว่า มีการจัดจำหน่าย ที่ทำการกลุ่ม ซึ่งตั้งอยู่ที่บ้านหนองหญ้าปล้อง ต.โพนเพ็ก อ.มัญจาคีรี จ.ขอนแก่น และในตัวเมืองของ อ.ชนบท นอกจากนี้จัดจำหน่ายที่ศูนย์สินค้า OTOP ในจังหวัดขอนแก่น จัดจำหน่ายผ่านเครือข่ายผู้ผลิตต่างจังหวัด รวมไปถึงการออกร้านตามงานแสดงสินค้าที่หน่วยงานของรัฐและเอกชนจัดขึ้น และมีบริการจัดส่งสินค้าถึงบ้าน ซึ่งการออกจำหน่ายสินค้าในงานแสดงสินค้าของหน่วยงานภาครัฐบาลหรือภาคเอกชนนั้นมีประเด็นที่น่าสนใจ คือ จะพิจารณาจากประสบการณ์ที่ผ่านมาว่างานแสดงสินค้าใดได้รับการตอบรับที่ดี ขายสินค้าได้เป็นจำนวนมากจะไปออกร้านที่งานนั้นเป็นประจำนอกจากนี้ทางกลุ่มได้หาข้อมูลเกี่ยวกับงานแสดงสินค้าใหม่ๆ เป็นประจำ เพื่อเพิ่มช่องทางในการจัดจำหน่ายซึ่งสอดคล้องกับผลงานวิจัยของสร้อยญา (2544) และพัฒนัศกรพร (2551) พบว่านำสินค้าไปแสดงและจำหน่ายในงานนิทรรศการงานประเพณีประจำปีต่างๆ ของหน่วยงานราชการและเอกชน ซึ่งพัฒนัศกรพร (2551) ได้กล่าวถึงการจัดจำหน่ายเพิ่มเติมว่า มีการจำหน่ายโดยตรงกับผู้บริโภค ณ สถานที่ทำการของกลุ่มทอผ้าไหม และขายส่งให้กับพ่อค้าคนกลาง ซึ่งมีความแตกต่างจากผลงานวิจัยของจันทน์ (2546) ได้ค้นพบว่าช่องทางการจัดจำหน่ายควรอยู่ในย่านธุรกิจ สามารถเดินทางได้สะดวก มีการตกแต่งร้านให้เป็นสัดส่วนสะอาดตา และตั้งอยู่ในย่านแรงงานผลิต

ด้านการส่งเสริมการตลาด พบว่า มีการโฆษณาประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มผ่านทางเว็บไซต์ของโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ และการบอกต่อของลูกค้า รวมไปถึงการประชาสัมพันธ์ผ่านการเข้าร่วมงานแสดงสินค้ากับทางภาครัฐบาลและเอกชน ซึ่งสอดคล้องกับผลงานวิจัยของพัฒนภครพร (2551) ได้ค้นพบว่า มีการประชาสัมพันธ์ทางสื่ออินเทอร์เน็ต และสอดคล้องกับผลงานวิจัยของสร้อยญา (2544) และจันทน์ (2546) ได้ค้นพบว่า มีการส่งเสริมการตลาดโดยผ่านหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชน ซึ่งสร้อยญา (2544) ได้อธิบายเพิ่มเติมว่าส่งเสริมการตลาดในรูปแบบการจัดงานแสดงสินค้า แต่มีประเด็นที่แตกต่างจากผลงานวิจัยของจันทน์ (2546) ที่ได้พบว่า ผู้ประกอบการร้านค้าใหม่จะใช้กลยุทธ์การลดราคา หรือให้ของสมนาคุณลูกค้าในการเข้าร่วมงานนิทรรศการและเข้าร่วมโครงการต่างๆ

9. กระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าไหมมัดหมี่ย้อมสีธรรมชาติของกลุ่มทอผ้าไหมมัดหมี่ย้อมสีธรรมชาติบ้านหนองหญ้าปล้องนั้น พบว่า มีกระบวนการจัดการความรู้ 4 ขั้นตอน ซึ่งเป็นกระบวนการที่มีการปฏิบัติเพื่อสืบทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นตั้งแต่บรรพบุรุษเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

การสร้างความรู้ พบว่า ความรู้การผลิตผ้าไหมมัดหมี่ย้อมสีธรรมชาติได้รับการถ่ายทอดความรู้จากบรรพบุรุษ รวมไปถึงการเรียนรู้จากการสังเกตจดจำจากการเห็นพ่อแม่ ปู่ย่าตายายทำให้เห็นทุกวัน และลองปฏิบัติตาม เกิดจากการลองผิดลองถูกเมื่อไม่เข้าใจหรือพบปัญหาจะสอบถามพ่อแม่หรือผู้รู้เพื่อให้ได้องค์ความรู้ที่ต้องการ นอกจากนี้ยังได้รับความรู้จากการแลกเปลี่ยนประสบการณ์กันเองภายในกลุ่ม และเข้ารับการอบรมความรู้จากหน่วยงานของภาครัฐบาล ซึ่งสอดคล้องกับผลงานวิจัยของทวีศักดิ์ (2545) ฉวีวรรณ จุฑามาส วราภรณ์ และคณะ (2548) และชุดิมา (2549) ที่ได้พบว่าการสร้างความรู้มาจากการเข้ารับการอบรมกับเจ้าหน้าที่ของ

หน่วยงาน และทวีศักดิ์ (2545) พบว่า มีการสร้างความรู้จากการพูดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์กันเองภายในกลุ่มด้วย

การจัดเก็บความรู้ พบว่า ความรู้ที่ได้รับมา จะจัดเก็บความรู้ไว้โดยการจดจำ จัดเก็บในรูปแบบประสบการณ์ มีการจดบันทึกแบบย่อๆ ไว้ในสมุดส่วนตัว นอกจากนี้มีการจัดเก็บความรู้ในรูปแบบวิธีทัศน์ ซึ่งได้อธิบายถึงกระบวนการผลิตผ้าไหมมัดหมี่ย้อมสีธรรมชาติในภาพรวม ไม่ได้อธิบายขั้นตอนต่างๆ อย่างละเอียด ซึ่งมีวิธีการจัดเก็บความรู้ที่คล้ายคลึงกับผลงานวิจัยของ ชุดิมา (2549) ที่ได้พบว่า กระบวนการเก็บรักษาจดจำความรู้ของกลุ่มธุรกิจชุมชน ทั้งหมดเก็บจดจำผ่านตัวบุคคล และฉวีวรรณ จุฑามาส วราภรณ์ และคณะ (2548) พบว่า มีการจัดเก็บความรู้ในรูปแบบ VCD เรื่องการทำขนมโบราณชุมชนกุฎีจีน นอกจากนี้ยังพบวิธีการจัดเก็บความรู้ที่แตกต่างจากผลงานวิจัยของชุดิมา (2549) ที่พบว่า มีการเก็บจดจำจากตัวอย่างชิ้นงาน และฉวีวรรณ จุฑามาส วราภรณ์ และคณะ (2548) พบว่า มีการจัดเก็บในรูปแบบจุลสาร

การเผยแพร่ความรู้ พบว่า มีการกระจายความรู้โดยการสอนงานกันภายในครอบครัว แลกเปลี่ยนความรู้กันเองระหว่างสมาชิกภายในกลุ่มเปิดศูนย์การเรียนรู้ขึ้น ณ ที่ทำการกลุ่ม เพื่อให้เป็นศูนย์กลางในการถ่ายทอดความรู้ เปิดให้บริการบ้านพักแบบโฮมสเตย์ ซึ่งนักท่องเที่ยวที่มาพักจะได้เรียนรู้วิถีชีวิตของชาวบ้านรวมถึงได้เรียนรู้กระบวนการผลิตผ้าไหมมัดหมี่ย้อมสีธรรมชาติด้วย และยังได้เผยแพร่ความรู้โดยการนำ ภูมิปัญญาท้องถิ่นการย้อมสีธรรมชาติไปสอนนักเรียนที่โรงเรียนบ้านหนองหญ้าปล้องวิทยา นอกจากนี้ยังได้นำขั้นตอนกระบวนการผลิตไปจัดแสดงในงานประเพณีของอำเภอมัญจาคีรี และที่อื่นๆ ที่สนใจติดต่อเข้ามา ซึ่งสอดคล้องกับผลงานวิจัยของชุดิมา (2549) พบว่า ได้เผยแพร่ความรู้โดยการถ่ายทอดความรู้ให้แก่สมาชิกกลุ่มของกลุ่มธุรกิจชุมชน โดยใช้วิธีการสาธิตหรือทำให้ดูการบอกกล่าว และการอบรม และมีความแตกต่าง

จากการศึกษาของฉวีวรรณ จุฑามาส วราภรณ์ และคณะ (2548) พบว่า ได้เผยแพร่ความรู้ผ่านทางเว็บไซต์ แต่จากการศึกษา

การใช้ความรู้ พบว่าได้นำความรู้ที่ได้รับจากการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ ความรู้จากประสบการณ์ ความชำนาญ และความรู้จากการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกันภายในกลุ่ม มาปฏิบัติและประยุกต์ใช้ให้เหมาะสม ทั้งนี้ได้มีการขยายผลหรือยกระดับความรู้ที่มีอยู่โดยการนำเอาความรู้ใหม่ๆ จากการลองผิดลองถูก หรือจากการเข้าอบรมต่างๆ จากหน่วยงานของรัฐบาลที่ให้การสนับสนุนมาปฏิบัติ จนเกิดทักษะและความชำนาญ ส่งผลให้กระบวนการผลิตมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น และเกิดเป็นแนวคิดในการพัฒนาและสร้างผลิตภัณฑ์ใหม่ เช่น การนำผ้าไหมมาแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆ เป็นการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันขององค์กรให้สูงขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับผลงานวิจัยของชุดิมา (2549) พบว่า การใช้และพัฒนาความรู้ของกลุ่มธุรกิจชุมชนส่วนมากกลุ่มนำข้อมูลความรู้ที่ได้มาจากระบวนการแสวงหาความรู้เป็นแนวทางในการพัฒนาผลิตภัณฑ์กลุ่ม

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. จากการศึกษาพบว่ากลุ่มขาดการจัดการระบบน้ำให้แก่ต้นหม่อน ซึ่งถ้าต้นหม่อนขาดน้ำจะส่งผลให้ปริมาณผลผลิตของใบหม่อนลดลง ทำให้มีใบหม่อนไปเลี้ยงไหมได้ไม่เพียงพอต่อความต้องการ จึงควรขอรับการสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐบาลในการเข้ามาให้ความรู้เกี่ยวกับการจัดการระบบน้ำเพื่อนำไปแก้ไขปัญหาระบบการจัดการน้ำให้มีน้ำรดต้นหม่อนทุกฤดู

2. จากการศึกษาพบว่า ทางกลุ่มให้ความสำคัญต่อการส่งเสริมการตลาดน้อย ซึ่งมีผลต่อปริมาณการขายของกลุ่ม ดังนั้นทางกลุ่มจึงควรขอรับการสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐบาลในการเข้ามาให้

ความรู้เกี่ยวกับการส่งเสริมการตลาด และเพื่อนำความรู้ไปจัดการด้านส่งเสริมการตลาดให้มากขึ้น

3. จากการศึกษาพบว่า กลุ่มประสบกับปัญหาเกี่ยวกับการตลาดโดยเฉพาะอย่างยิ่งการเพิ่มช่องทางการจำหน่าย ดังนั้นรัฐบาลควรให้การสนับสนุนในการจัดหาช่องทางการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ให้แก่กลุ่ม

4. จากการศึกษาพบว่าทางกลุ่มขาดความรู้เกี่ยวกับสุนทรียสาธก (Appreciative Inquiry) ซึ่งเป็นกระบวนการศึกษาค้นหาส่วนดีเพื่อค้นหาสิ่งที่ดีที่สุดในตัวบุคคลและในองค์กร ดังนั้นทางกลุ่มจึงควรขอรับการสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐบาลในการเข้ามาให้ความรู้ เพื่อนำความรู้เกี่ยวกับสุนทรียสาธกไปพัฒนาผลิตภัณฑ์และบริการต่อไป

ข้อเสนอแนะสำหรับงานวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรทำการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research-PAR) เพื่อหารูปแบบที่เหมาะสมในกระบวนการผลิตผ้าไหมมัดหมี่ย้อมสีธรรมชาติ

2. ควรทำการวิจัยเรื่องการย้อมผ้าไหมด้วยสีธรรมชาติเพื่อปรับปรุงคุณภาพของผ้าไหมที่ย้อมด้วยสีธรรมชาติให้มีสีที่สม่ำเสมอ ไม่ตกสีและมีจำนวนสีที่เพิ่มมากขึ้นกว่าเดิม รวมไปถึงการสรรหาวัตถุดิบทางธรรมชาติที่ให้สีที่เหมือนกันกับสีที่ขาดแคลนในบางฤดูกาล เพื่อให้สามารถย้อมสีธรรมชาติในแต่ละสีได้ทุกฤดู

3. การทำวิจัยในครั้งนี้เป็นการศึกษาสุนทรียสาธก (Appreciative Inquiry) ซึ่งเป็นกระบวนการศึกษาและค้นหาส่วนดี เพื่อค้นหาสิ่งที่ดีที่สุดในตัวบุคคลและในองค์กรเกี่ยวกับประสบการณ์ที่ดีที่สุดของผู้ซื้อเสื้อผ้าสำเร็จรูปทั่วๆ ไป และใช้กระบวนการสุนทรียสาธก (Appreciative Inquiry) ในบางขั้นตอนเท่านั้น ดังนั้น จึงควรทำวิจัยเกี่ยวกับสุนทรียสาธก

บรรณานุกรม

คุณสมบัติอันมีค่าของผ้าไหมไทย. [ม.ป.ป.]. ค้นเมื่อ 27 กรกฎาคม 2550, จาก <http://www.silkthailand.com/articles/article1.htm>.

จรัญ จุลพันธ์. 2545. การยอมรับเทคโนโลยีการเลี้ยงไหมพันธุ์ไทยลูกผสมของเกษตรกรผู้เลี้ยงไหมในจังหวัดร้อยเอ็ด. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตร. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

จิราลักษณ์ ปรีดี. 2546. การมีส่วนร่วมของสมาชิกในการดำเนินธุรกิจของกลุ่มผู้เลี้ยงไหมในจังหวัดขอนแก่น. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตร. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

จันทน์ แสงสีดา. 2546. การดำเนินธุรกิจผลิตภัณฑ์ผ้าไหมไทยในอำเภอบ้านเขว้าจังหวัดชัยภูมิ. รายงานการศึกษานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาธุรกิจการเกษตร. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

ฉวีวรรณ ปานชี, จุฑามาส ศิริอังกูรวาณิช, วราภรณ์ จุฑาหะวงค์, อุไรวรรณ โชติวิท, อัญมณี ทองน้อย. 2548. ศึกษาและพัฒนาห้องสมุดมีชีวิต การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อพัฒนาอาชีพทำขนมโบราณชุมชนกุฎีจีน แขวงวัดกัลยาณ์ เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร. กรุงเทพฯ: สำนักงานวิทยบริการและเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี.

ชุดิมา เมฆวัน. 2549. การจัดการความรู้ของกลุ่มธุรกิจชุมชนในจังหวัดร้อยเอ็ด. วิทยานิพนธ์ปริญญา ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

ทวีศักดิ์ โมสันเทียะ. 2545. ความต้องการวิทยาการในการผลิตผ้าไหมของผู้เลี้ยงไหมรายย่อยในจังหวัดขอนแก่น. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตร. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

ทรงพันธ์ วรรณมาศ. 2534. ผ้าไทยลายอีสาน. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.

บุญดี บุญญากิจ, นงลักษณ์ ประสพสุขโชคชัย, ดิสพงศ์ พรชนกนาถ, ปรียวรรณ กระณล้วน. 2547. การจัดการความรู้จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ. กรุงเทพฯ : สถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ.

ประการ คุณารักษ์. 2545. กระบวนการถ่ายทอดความรู้การทอผ้าไหม กรณีการทอผ้าไหมบ้านตาหยวก ตำบลทุ่งหลวง อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด. รายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

ประวัติผ้าไหมไทย. [ม.ป.ป.]. ค้นเมื่อ 27 กรกฎาคม 2550, จาก <http://www.silkthailand.com/articles/article1.htm>.

พะเยาว์ นาคำ. 2549. ภูมิปัญญาชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรแหล่งน้ำขนาดเล็ก : กรณีศึกษาฝายบ้านวังสวาบ ตำบลวังสวาบ อำเภอภูพาน จังหวัดขอนแก่น. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมวิทยาการพัฒนา. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

พัฒนภครพร หมั่นแก้ว. 2551. การวางแผนเชิงกลยุทธ์ของธุรกิจผ้าไหมย้อมสีธรรมชาติบ้านเหล่าเหนือ ตำบลหนองห้วยแก อำเภอนบพ จังหวัดขอนแก่น. รายงานการศึกษานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาธุรกิจการเกษตร. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

- พลทรัพย์ สวนเมือง ตูลาพันธุ์, วารุณี พูลศิลป์, สุชาติ บุญชู. 2542. การย้อมสีไหมด้วยวัสดุธรรมชาติในภาคอีสานของไทย. [ม.ป.ท.] : สมาคมเทคโนโลยีที่เหมาะสม.
- วิภาวี ฤกษ์ภูติ, อภิชาติ แสงไกร, วาสนา เสี่ยงดัง. 2549. การศึกษาวิจัยและพัฒนาผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) ของจังหวัดขอนแก่น. ภาควิชาพัฒนาสังคม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- วิทยา วิชาเรือง. 2543. ศักยภาพของสตรีในการดำเนินงานธุรกิจชุมชน กลุ่มสตรีทอผ้าไหมบ้านหนองแคน ตำบลหนองแคน อำเภอปทุมรัตน์ จังหวัดร้อยเอ็ด. รายงานการศึกษาศิษระปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ศิริ ผาสุก. 2544. ผ้าไหมพื้นบ้าน. กรุงเทพฯ : โอเดียน สโตร์.
- ศิริัญญา หาญไชนะ, เปรมวดี ศิริพัฒนานนท์. 2545. เส้นสายลายไหม. กรุงเทพฯ : ชุรสภาลาดพร้าว.
- ศิวพร บุญชูวิทย์. 2548. การจัดการเชิงกลยุทธ์ธุรกิจผ้าไหมมัดหมี่ของกลุ่มทอผ้า อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาธุรกิจการเกษตร. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สรัญญา แปะทอง. 2544. กลยุทธ์การตลาดผ้าไหมกรณีศึกษาศูนย์ศิลปหัตถกรรมบ้านสามโค ตำบลปราสาททอง กิ่งอำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์. รายงานการศึกษาศิษระปริญญาบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์. 2549. การคัดสรรสุดยอดผลิตภัณฑ์เด่นจังหวัด ปี 2549 ภาคตะวันออก เฉียงเหนือ. ค้นเมื่อ 14 สิงหาคม 2550, จากhttp://www.thaitambon.com/ProvincialStar_OTOP/PSO/NE1.htm.
- อานัติ อรรถนิตย์. 2549. การจัดการธุรกิจชุมชนของกลุ่มทอผ้าไหมในอำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น. วิทยานิพนธ์ปริญญาบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- Wiig, KM. 1999. The Intelligent Enterprise and Knowledge Management. USA: Knowledge Research Institute, Inc.